

Валентина Іванівна СКАБАЛЬ

асистент кафедри економічної теорії та фінансово-економічної безпеки,
Одеська національна академія харчових технологій
E-mail: sabugaenko@mail.ru

**ІНДИКАТОРИ ТА ОСНОВНІ НАПРЯМИ РОЗВИТКУ ГАЛУЗЕЙ ТВАРИННИЦТВА
РЕГІОНІВ УКРАЇНИ**

Скабаль, В. І. Індикатори та основні напрями розвитку галузей тваринництва регіонів України [Текст] / Валентина Іванівна Скабаль // Економічний аналіз: зб. наук. праць / Тернопільський національний економічний університет; редкол.: В. А. Дерій (голов. ред.) та ін. – Тернопіль: Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету “Економічна думка”, 2014. – Том 17. – № 3. – С. 70-75. – ISSN 1993-0259.

Анотація

Вступ. Основною причиною зменшення поголів'я і скорочення обсягів виробництва продукції тваринництва є збитковість галузі протягом багатьох років. Із запровадженням державної підтримки у 2004-2013 рр., тваринництво загалом стало прибутковим, відновилося зростання виробництва більшості галузей.

Метод (методологія). Ретельно розглянуто та проаналізовано кожен галузь тваринництва, наведено індикатори розвитку.

Результати У результаті дослідження можна зробити висновки, що досягти позитивних зрушень у розвитку і раціональному функціонуванні галузі тваринництва на подальшу перспективу неможливо без радикальної комплексної програми, що повинна враховувати стратегію і тактику організації галузі в сучасних умовах глобальної економіки.

Сфера застосування результатів. Пропозиції щодо системних заходів з метою забезпечення розширеного відтворення тваринництва є універсальними і можуть бути використані для будь-якого сільськогосподарського підприємства будь-якого регіону України.

Ключові слова: підвищення продуктивності; стимулювання; фінансова підтримка; середньодобовий приріст; індикатори розвитку; перспектива.

Valentyna Ivanivna SKABAL

Assistant,
Department of Economic Theory and Financial and Economic Security,
Odessa National Academy of Food Technologies
E-mail: sabugaenko@mail.ru

INDICATORS AND KEY AREAS OF LIVESTOCK SECTORS OF REGIONS OF UKRAINE

Abstract

Introduction. The main reason of the decline in livestock and livestock production is the loss-making of the field for many years. With the introduction of state support in 2004-2013 livestock has generally become profitable. The growth of production of many industries could be observed.

The method (methodology). We have carefully considered and analyzed every branch of animal husbandry. The indicators of branch development are defined.

Results. We have come to the following conclusion: it is impossible to achieve positive results in the development and rational functioning of the livestock industry without a radical integrated program. It should take into account the strategy and tactics of the organization of the field in contemporary conditions of global economy.

Scope of the results. Proposals for systematic measures to ensure expanded reproduction of livestock are universal and can be applied in any agricultural enterprise of every region of Ukraine.

Keywords: productivity; incentives; financial support; average daily gain; indicators of development; prospect.

JEL classification: K230

Вступ

За останні роки обсяги виробництва в тваринництві стабілізувалися. Валова продукція галузі зросла у 2012 р. проти 2000 р. на 22 %, а у сільськогосподарських підприємствах – у 2,2 раза. Зросло також поголів'я свиней та птиці, виробництво практично усіх (крім яловичини і телятини) видів м'яса, яєць та вовни. Водночас продовжується спад поголів'я великої рогатої худоби, виробництва молока та м'яса ВРХ. Рівень споживання продукції тваринництва за 2012 рік із розрахунку на одну особу склав: м'яса – 52 кг за норми – 85,5 кг (від 70 до 101 кг), молока – 206 кг за норми 390 кг (табл. 1). Унаслідок цього значна частка м'яса імпортується: у 2010 р. імпорт м'яса складав 28,9 % до виробленого в країні, у 2011 р. – 22,9 %, у 2012 р. – 18,4 %, а молочної продукції відповідно 2,0; 3,9 і 2,4 %.

Мета та завдання статті

Метою дослідження є розробка теоретико-методичних засад та практичних рекомендацій з формування та використання регуляторів і важелів підвищення конкурентоспроможності галузей тваринництва регіону як регіональної структури аграрної сфери.

Виклад основного матеріалу дослідження

Метою стратегії розвитку тваринництва є забезпечення стабільного нарощування виробництва продукції для потреб внутрішнього ринку, зокрема для забезпечення фізіологічних норм харчування населення, збільшення експорту продукції, виробництва органічних добрив та підвищення ефективності галузі. Індикатори розвитку:

1. Збільшення виробництва валової продукції тваринництва у 2015 р. до 62,3 млрд грн, у 2020 р. – до 83,4 млрд грн, проти 41,8 млрд грн у 2012 р.

2. Збільшення обсягів виробництва м'яса в забійній масі у 2015 р. до 3247 тис. т, у 2020 р. – до 4365 тис. т проти 2059 тис. т у 2012 р.

Основні напрями досягнення стратегічних цілей. Досягнення мети стратегії розвитку тваринництва передбачається за рахунок здійснення системних заходів щодо забезпечення розширеного відтворення стада, підвищення інтенсивності використання поголів'я сільськогосподарських тварин, створення оптимальних за розмірами господарств і ферм усіх форм власності та господарювання; реструктуризації кормової бази, поліпшення лукопасовищного кормовиробництва, розширення площ культурних зрошуваних пасовищ; удосконалення наявних і створення нових порід худоби, пристосованих до місцевих умов; упровадження інтенсивних технологій утримання худоби із застосуванням новітніх засобів комплексної механізації та автоматизації виробничих процесів на фермах та комплексах; підвищення продуктивності тварин; удосконалення економічних взаємовідносин між сільськогосподарськими та переробними підприємствами; впровадження у виробництво досягнень науково-технічного прогресу.

Молочне скотарство. Індикатори розвитку:

1. Збільшення середньорічного поголів'я корів у 2015 р. до 3040 тис. голів, у 2020 р. до 4150 тис. голів, проти 2683,9 тис. голів у 2012 р.;

2. Збільшення обсягів виробництва молока у 2015 р. до 15400 тис. т, у 2020 р. до 23000 тис. т, проти 11249 тис. т у 2012р.;

3. Виробити молока з розрахунку на 100 га сільськогосподарських угідь у 2015 р. – 427,8 ц, у 2020 р. – 642 ц, проти 308 ц – у 2012 р.;

4. Підвищення річних надоїв молока від корови у 2015 р. до 5066 кг, у 2020 р. до 5542 кг, проти 4191 кг – у 2012р.;

5. Забезпечення обсягів споживання молока з розрахунку на одну особу у 2015 р. – 281 кг, у 2020 р. – 380 кг, проти 206,4 кг у 2012р.

Основними напрямами розвитку молочного скотарства і підвищення ефективності будуть:

- зміцнення племінної бази молочного скотарства;
- раціональне використання наявного поголів'я корів та його нарощування в господарствах усіх форм власності і господарювання;
- спрямоване вирощування ремонтного молодняка худоби, введення в основне стадо в сільськогосподарських підприємствах до 30 корів і більше – первісток із розрахунку на 100 корів, наявних на початок року. Це дасть можливість у 2015 р. додатково одержати 2611 тис. т молока і 961 млн грн прибутку, а у 2020 р. відповідно – 7430 тис. т і 2735 млн грн;
- створення центрів з надання сервісних послуг з відтворення стада великої рогатої худоби;
- доведення заготівлі кормів із розрахунку на одну корову до 52,3-56,0 ц к. од., підвищення в структурі раціонів худоби повноцінних концкормів, сіна, сінажу та коренеплодів;
- створення культурних пасовищ, на 1 га яких можливо утримувати 3-4 корови і знизити собівартість молока на 40 %.

- підвищення продуктивності корів у 2233 господарствах з низьким її рівнем від 3589 кг надою на одну корову у 2012 р. до 5500 кг у 2015 р., та до 6500 кг у 2020 р., що дасть змогу додатково одержати відповідно 905,4 тис. т молока і 798,6 млн грн прибутку та 1379,2 тис. т і 1455,6 млн грн прибутку – встановлення державних дотацій за приріст поголів'я корів у сільськогосподарських підприємствах, фермерських господарствах та особистих селянських господарствах (господарствах населення);
- стимулювання закупівлі сільськогосподарськими підприємствами та фермерськими господарствами телиць і нетелей у господарствах населення, племінних господарствах та за імпортом;
- поглиблення рівня концентрації поголів'я корів на фермах.

Зростання поголів'я тварин у 1921 сільськогосподарському підприємстві з низьким рівнем концентрації від 112,8 до 300 голів у 2015 р. дозволить додатково одержати 1266,3 тис. т молока і 429,1 млн грн прибутку, а у 2020 р. по 2259 господарствах від 158,8 до 600 голів – відповідно 4927,4 тис. т і 2570,2 млн грн;

- збільшення виробництва молока у фермерських господарствах на рівні, не нижчому ніж у сільськогосподарських підприємствах із розрахунку на 100 га сільськогосподарських угідь;
- забезпечення фінансової підтримки виробників молока при придбанні сучасних машин і обладнання для ферм та комплексів за рахунок здешевлення коротко- і довгострокових кредитів, удосконалення фінансового лізингу та економічних відносин з постачальниками матеріально-технічних ресурсів.

Мають підвищитися вимоги до якості молока, для чого слід:

- забезпечити молочні ферми обладнанням для охолодження та очищення молока і створити лабораторії з перевірки його якості та якості кормів;
- дотримуватись санітарних вимог відповідно до Держстандарту України;
- створити та забезпечити ефективне функціонування пунктів із закупівлі молока від особистих селянських господарств (господарств населення);
- впровадити ціни закупівлі молока, за яких оплата здійснюється залежно від вмісту жиру та білка;
- для розв'язання суперечливих питань та контролю з боку держави за якістю продукції створити в регіонах мобільні незалежні лабораторії для визначення якості молока.

Виробництво м'яса великої рогатої худоби. Індикатори розвитку:

1. Збільшення середньорічного поголів'я ВРХ (без корів) у 2015 р. – до 3143,2 тис. голів, у 2020 р. – до 6284,3 тис. голів, проти 1976,7 тис. голів – у 2012 р.

2. Збільшення виробництва (вирощування) живої маси тварин у 2015 р. – до 1020 тис. т, у 2020 р. – до 2142 тис. т, проти 653,8 тис. т – у 2012 р.

3. Виробити на 100 га сільськогосподарських угідь у 2015 р. – 28,3 ц м'яса, у 2020 р. – 59,8 ц, проти 17,9 – у 2012р.

4. Підвищення виробництва живої маси ВРХ на одну корову у 2015 р. – до 335 кг, у 2020 р.– до 516 кг, проти 292 кг – у 2012 р.

5. Збільшення експорту м'яса ВРХ у 2015 р. – до 17 тис. т, у 2020 – до 155 тис. т, проти 13 тис. т – у 2012 р.;

6. Забезпечити на одну особу споживання м'яса великої рогатої худоби у 2015 р.– 14,9 кг, у 2020 р. – 28,4 кг, проти 32 (29-36) кг за раціональними нормами.

Основними напрямками розвитку виробництва м'яса великої рогатої худоби і підвищення його ефективності мають бути:

- розширення виробництва яловичини завдяки розвитку м'ясного скотарства і збільшення поголів'я м'ясних корів у 2020 р. до 535 тис. голів, що становитиме 10 м'ясних на 100 молочних корів. У США, Канаді і Франції на 100 молочних припадає 200-300 м'ясних корів;
- підвищення інтенсивності вирощування і відгодівлі худоби. Довести середню живу масу худоби, що підлягає забою на м'ясо в сільськогосподарських підприємствах, до 450 кг, проти 203 кг у 2012р.;
- розширення закупівлі сільськогосподарськими підприємствами і фермерськими господарствами молодняку великої рогатої худоби в господарствах населення для дорощування і відгодівлі його до високих вагових кондицій. У 2012р. господарства населення реалізували на забій велику рогату худобу середньою живою масою однієї голови лише 135 кг, або менше, ніж у сільськогосподарських підприємствах, на 68 кг;
- підвищення середньодобового приросту живої маси тварин у 2627 господарствах з низьким рівнем продуктивності від 419 г у 2012 р. до 700 – у 2015 р. і 850 г – у 2020 р., що забезпечить збільшення виробництва продукції відповідно на 98,4 і 150,4 тис. т, або на 67,2 % і у 2 рази більше, ніж у 2012р., та зекономити 411,3 і 1601,3 млн грн.

Свинарство. Індикатори розвитку:

1. Збільшення середньорічного поголів'я свиней у 2015 р. – до 12,1 млн. голів, 2020 р. – до 13,7, проти 7,8 у 2012р.

2. Забезпечення виробництва (вирощування) живої маси свиней у 2015 р. – 1820 тис. т, 2020 р. – 2133, проти 915 – у 2012 р

3. Забезпечення споживання м'яса свиней на одну особу у 2015 р. – 31,1 кг, 2020 р. – 33,1, проти 18 – у 2012р., за раціональної норми 33 (29-38) кг.

Основними напрямками розвитку свинарства і підвищення його ефективності мають бути:

- впровадження у виробництво чіткої системи роботи племінних і товарних господарств та створення зональних станцій оцінки свиней за фенотипом і генотипом;
- розробки і впровадження нових методів розведення, селекції та відтворення поголів'я, розширення вирощування гібридного поголів'я;
- реалізації генетичного потенціалу продуктивності свиней за рахунок забезпечення повноцінними комбікормами та оптимальних умов їх утримання;
- підвищення середньодобових приростів свиней у 3137 господарствах у 2015 р. від 349 г до 550 г, що забезпечить збільшення обсягів виробництва свинини на 178,5 тис. т (57,5 % обсягу 2012 р.) і дозволить зекономити 753,2 млн грн, а у 2020 р. зростання середньодобових приростів до 650 г, що дасть можливість одержати додатково 267,5 тис. т (86,1 %) продукції і 1203,9 млн грн економії коштів [2];
- створення спеціалізованих свинарських комплексів з відгодівлею за рік не менше 10 тис. голів;
- зміцнення кормової бази за рахунок збільшення виробництва кукурудзи і сої, підвищення якості кормів, здешевлення їх виробництва;
- створення умов для відновлення роботи свинарських комплексів та ферм промислового типу з поголів'ям не менше 10-12 тис. голів відгодівлі за рік;
- зниження собівартості продукції свинарства на основі впровадження екологічно безпечних, енерго- та ресурсозберігальних технологій;
- розширення використання нетрадиційних джерел енергії з метою зниження енерговитрат при експлуатації свинарських комплексів та ферм промислового типу;
- реалізація продукції за цінами, які відшкодовують втрати і забезпечують прибуток, необхідний для розширеного відтворення на рівні 14 % норми прибутку;
- забезпечення економічно обґрунтованого співвідношення закупівельних і роздрібних цін як єдиної системи цін, що регулює рівновагу виробництва, реалізації, попиту та пропозиції;
- стимулювання виробництва якісної продукції, розробки та запровадження диференційованої шкали цін відповідно до якості продукції та економічних умов її виробництва.

Птахівництво. Індикатори розвитку:

1. Забезпечення виробництва м'яса птиці (вирощування) у 2015 р. – 1690 тис. т, 2020 р. – 1898, проти 1279 – у 2012 р.

2. Підвищення рівня споживання м'яса птиці однією людиною до 28 кг у 2015 і 2020 рр., проти 23,3 у 2012р., за раціональної норми 28 кг.

3. Збільшення обсягів одержання яєць у 2015 р. до 19 млрд шт., 2020 р. – 19,2 млрд шт., проти 17 млрд шт. у 2012р., що забезпечить споживання на одну особу 300 шт. яєць за норми 285 штук.

Основними напрямками розвитку птахівництва та підвищення його ефективності мають бути:

- збільшення чисельності поголів'я курей (особливо м'ясних), гусей, качок та індиків;
- нарощування потужностей з виробництва м'яса бройлерів, доведення середньодобових приростів живої маси до 35 г і підвищення їх частки у структурі м'яса птиці;
- повне забезпечення птахівничих господарств повнораціонними збалансованими комбікормами, а також спеціальними комбікормами для молодняку птиці;
- розширення мережі фірмової торгівлі продуктами птахівництва, насамперед поблизу великих міст, промислових центрів та інших густонаселених пунктів;
- проведення технічного переозброєння та автоматизації всіх виробничих процесів на птахофабриках;
- виведення і впровадження у виробництво нових кросів курей яєчного напрямку та підвищення їх продуктивності;
- продовження строку використання курей-несучок до 14 місяців проти 10 місяців сьогодні;
- надання допомоги господарствам населення у придбанні поголів'я молодняку птиці, поліпшення організації його вирощування, закупівлі та реалізації вирощеної продукції.

Вівчарство. Індикатори розвитку:

1. Збільшення поголів'я овець у 2015 р. до 2386 тис. голів, 2020 р. – 2963, проти 1782 – у 2012 р.

2. Забезпечити приріст живої маси тварин у 2015 р. – 50 тис. т, 2020 р. – 73 тис. т проти 41 – у 2012 р., вовни у 2015 р. – 7 тис. т, 2020 р. – 10,5 тис. т, проти 4,2 – у 2012 р.

Основними напрямками розвитку вівчарства та підвищення його ефективності мають бути:

- розвиток вівчарства переважно м'ясного та м'ясо-вовно-молочного напрямів, з урахуванням особливостей регіонів; – широке застосування промислового схрещування овець для одержання помісних ягнят, їх інтенсивну відгодівлю і реалізацію на м'ясо у ранньому віці для збільшення виробництва молоді баранини (бройлерів), яка користується підвищеним попитом на внутрішньому та зовнішньому ринках;

-
- відновлення і вдосконалення селекційно-племінної роботи з урахуванням регіональних умов щодо збереження наявних та створення нових високопродуктивних порід, типів, ліній;
 - формування спеціалізованих сільськогосподарських підприємств із бройлерного виробництва м'яса овець, вовни, овчини;
 - організація вівцеферм на 10-50 вівцематок в особистих селянських господарствах, 50-250 – у фермерських господарствах та 250-1000 вівцематок – у сільгосп підприємствах;
 - дотримання науково обґрунтованих норм годівлі;
 - створення високопродуктивних культурних і поліпшених природних пасовищ;
 - підвищення рівня товарності вовни, який в особистих селянських господарствах нині складає лише 20 %;
 - запровадження нових ресурсозберігальних технологій виробництва і переробки продукції галузі та вирощування кормів;
 - вдосконалення технологій виробництва і переробки овечого молока на бринзу, сири, їх фасування та збут;
 - відновлення функціонування підприємств з первинної переробки продукції вівчарства;
 - формування інфраструктури ринку продукції вівчарства, зокрема створення сільськогосподарських обслуговувальних кооперативів із заготівлі, обробки та збуту продукції;
 - надання державної фінансової підтримки господарствам, які утримують овець незалежно від форм господарювання та розмірів ферм.

Висновки та перспективи подальших розвідок

Необхідно зазначити, що підвищення конкурентоспроможності галузей тваринництва потребує удосконалення насамперед законодавчих та нормативно-правових актів регулювання виробництва, реалізації, імпорто-експортних операцій у тваринницьких галузях. Так у 2013 р. було заплановано реконструкцію та будівництво 100 тваринницьких ферм. Із них 60 % належали до галузі молочного скотарства, 31 – свинарства, 9 – птахівництва. При цьому бюджетні дотації були виділені тільки 18. Отже, аносовані зобов'язання не завжди виконуються через слабкість інститутів державного та громадського контролю за розвитком галузі.

Нами визначено, що посилення впливу інституційних регуляторів підвищення конкурентоспроможності галузей тваринництва у перспективі пов'язане насамперед із прийняттям та виконанням Законів про безпеку і якість продовольчої продукції, про корми, про ідентифікацію тварин. Доопрацювання та змін відповідно до європейських стандартів потребують закони про селекцію та роялті, про діяльність державних інститутів, які регулюють розвиток галузі та здійснюють його підтримку. Зокрема, інституційного забезпечення потребує створення лабораторій якості та сертифікації готової продукції, виробничих процесів.

Сучасний етап розвитку виробничих відносин у галузі тваринництва вимагає розробки дієвих механізмів і підходів, які б дали змогу підвищити ефективність виробництва, створити сприятливі інвестиційні умови, забезпечити конкурентоспроможність на споживчому ринку [1]. Важливим при цьому є комплексне дослідження вказаних проблем. Більшість підприємств галузі знаходяться в кризовому стані. Це проявляється насамперед у збитковості виробництва, недостатніх обсягах і низькій конкурентоспроможності. Нинішня ситуація в галузі характеризується не просто зменшенням поголів'я, а невідновними втратами відтворювальної його частини – маточного поголів'я. Внаслідок складного фінансового стану паралізована робота племінних господарств, через зниження попиту цінні в генетичному відношенні тварини через комерційні канали надходять на м'ясокомбінати, оновлення стад у товарних господарствах не відбувається, руйнується добре налагоджена свого часу система племінної роботи.

Досягти позитивних зрушень у розвитку і раціональному функціонуванні галузі тваринництва на подальшу перспективу неможливо без радикальної комплексної програми, що повинна враховувати стратегію і тактику організації галузі в сучасних умовах глобальної економіки. У зв'язку з цим слід розробити ефективну програму розвитку і функціонування галузі тваринництва на перспективу в Україні [3].

При обґрунтуванні перспектив розвитку тваринництва важливо врахувати такі чинники, як природно-економічні особливості території, рівень і напрями спеціалізації та концентрації виробництва, розвиток і перспективи інтеграційних зв'язків у тваринницькому підкомплексі, заходи державної підтримки виробництва продукції, зовнішня, передусім експортна, політика на його ринку [4]. Ефективність функціонування галузі тваринництва повинна постійно зростати, підвищуючи її конкурентоспроможність. Національна аграрна політика в цьому напрямку повинна бути виваженою, коректною і стимулюючою, враховувати специфічні риси галузі, демонструвати індивідуальний підхід і мати рекомендаційний характер. Загальнодержавна стратегія повинна ґрунтуватися на концептуальних засадах аграрної доктрини і законодавчих актів України.

Список літератури

1. *Аграрна економіка [Текст] : підручник / Д. К. Семенда, О. І. Здоровцов, П. С. Котик, О. О. Школьний, О. Л. Бурляй, М. А. Коротеєв, Л. Ф. Бурик, А. П. Бурляй, А. І. Кисіль, К. Г. Гайдай: За ред. Д. К. Семенди та О. І. Здоровцова. – Умань. – 2005. – 318 с.*
2. *Агрокомбінат «Слобожанський». Направлення «Свиноводство». Курс – на європейські стандарти // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ait-magazine.com.ua/news/.html>.*
3. *Азізов, О. П. До проблеми розвитку тваринництва України в контексті підвищення якості продукції і ефективності виробництва / О. П. Азізов. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.nbu.gov.ua/portal/chem_biol/nvnu/2010_154_2/10aop.pdf.*
4. *Амбросов, В. Я. Забезпечення державної підтримки сільськогосподарського виробництва в умовах членства України в СОТ / В. Я. Амбросов, В. М. Онегіна // Економіка АПК. – 2009. – № 2. – С. 15–24.*
5. *Язлюк, Б. О. Методичні підходи до оцінки фінансово-економічної ефективності інноваційного розвитку підприємства та її безпеки / Б. О. Язлюк // Формування ринкової економіки в Україні – 2012. – Вип. 27. – С. 286-294.*

References

1. *Semenda, D. K., Zdorovtsov, O. I., Kotyk, P. S., Shkolnyi, O. O., Burliai, O. L., Korotieiev, M. A., Buryk, L. F., Burliai, A. P., Kysil, A. I., Haidai, K. H. (2005). Ahrarna ekonomika. Uman.*
2. *Ahrokombynat «Slobozhanskyi». Napravlenye «Svynovodstvo». Kurs – na evropeiskye standarty (n.d.). Retrieved from : <http://ait-magazine.com.ua/news/.html>.*
3. *Azizov, O. P. (2010). Do problemy rozvytku tvarynnytstva Ukrainy v konteksti pidvyshchennia iakosti produktsii i efektyvnosti vyrobnytstva. Retrieved from : www.nbu.gov.ua/portal/chem_biol/nvnu/2010_154_2/10aop.pdf.*
4. *Ambrosov, V. Ya. & Onehina, V. M. (2009). Zabezpechennia derzhavnoi pidtrymky silskohospodarskoho vyrobnytstva v umovakh chlenstva Ukrainy v SOT. Ekonomika APK, 2, 15–24.*
5. *Yazliuk, B. O. (2012). Metodychni pidkhody do otsinky finansovo-ekonomichnoi efektyvnosti innovatsiinoho rozvytku pidpriemstva ta yii bezpeky. Formuvannia rynkovoї ekonomiky v Ukraini, 27, 286-294.*

Стаття надійшла до редакції 12.11.2014 р.